Ordinea locurilor în biserică Fișele de teren inedite păstrate în arhiva lui Henri H. Stahl (Drăguș, 1929-1932)

Irina STAHL

Institutul de Sociologie, Academia Română
Institute of Sociology, Romanian Academy
Personal e-mail: irinastahl@yahoo.fr

The order of places within the church: The family strana
Unpublished field-notes from Henri H. Stahl's private archive

This article investigates field notes written during the monographic campaigns of 1929 and 1932, undertaken by the Sociological School of Bucharest led by Dimitrie Gusti in Drăguș village (Făgăraș region, central Romania). These previously unpublished notes are preserved in the private Stahl Family Archive and refer to the order of places occupied by peasants within the church.

As in many Orthodox churches from Transylvania, in the Drăguș church women and men were separated. The nave, which is closer to the altar, was occupied by men, and the narthex was occupied by women. Unmarried women and men stayed together in the back; children were upstairs in the choir; while gipsies stood next to the door. Despite recommendations of the Church's representatives, that old people should stay in the front, out of respect, the complex social structure of the village imposed a different rule. All members of the same lineage were aligned in a chain formation inside the church (called the stacidia, in rom. strana,). In it, each member had a specific place. The front position was occupied by the head of the parental household (the father, and after his death by the son, usually the youngest, or the son-in-law, in the case of a matrilocal marriage), succeeded by the other male family members. Women followed the same rule in the narthex, where the chains continued. The distinction between two social categories: the descendants of former imperial border guards (who received privileges) and the descendants of the serfs was less obvious, but still noticeable, as in the past. The same alignment was followed in the cemetery, where each member of the community was buried in its family strana.

Two of the field notes were made by Octavian Mureșanu who only took part in the 1929 campaign. An additional eleven notes were written in 1932, when the monographic teams returned to Drăguș. These field notes were made by the famous Romanian sociologist Henri H. Stahl, who continued the investigation conducting a series of interviews, assisted by his co-worker Xenia Costa-Foru. Contrary to Muresanu's notes, Stahl's interviews were transcribed in such manner as to preserve the peasants' idiomatic speech and expressions. After writing down the informants' oral testimonies, Stahl verified the information given to him. He tried in vain to find the "written rule from the ancestors", however he was able to consult the assessment record of the Church council meetings and transcribed three of them, dated 1902 and 1906.

This article traces the history of the field-notes (interviews and documents), comments on the information they provide, and finally transcribes them, in order to make them available to the scientific community.

Keywords: order of places in the church, wooden church, social hierarchy, monographic campaigns, Drăguș village, the Sociological School of Bucharest, Henri H. Stahl, Dimitrie Gusti.

Introducere

În dosarul pregătit de Paul H. Stahl și rezervat Drăgușului, păstrat în Arhiva Familiei Stahl, se găsesc mai multe note de teren, adunate în timpul campaniilor monografice ale Școlii sociologice de la București și referitoare la ordinea locurilor în biserica din Drăguș (așa numitele *strane*). Cele mai multe au fost consemnate de Henri H. Stahl care, deși începuse să prelucreze și să interpreteze informațiile adunate, nu a mai ajuns să le publice sub forma unui studiu aparte, rezumându-se la a le menționa, pe scurt, într-un text sau în altul.

În cele ce urmează ne propunem să ne aplecăm atât asupra notelor propriu-zise, cât și asupra informațiilor consemnate. Vom reda, pe cât posibil, contextul în care au fost alcătuite și păstrate, vom comenta informațiile pe care le conțin, pentru ca în final să le redăm integral, cu scopul de a le pune la dispoziția comunității științifice.

Redactarea și păstrarea notelor de teren

În vara anului 1929, campania monografică a Școlii sociologice de la București a avut loc în satul Drăguș, din Țara Făgărașului. Echipa condusă de Dimitrie Gusti era formată din 86 de participanți, un număra record comparativ cu campaniile precedente. Printre numeroșii participanți se număra și Octavian Mureșanu (sau Mureșeanu), căruia îi revine sarcina de a investiga felul în care sunt așezați oamenii în biserică (vezi nota 1 și 2). Campania din Drăguș va fi singura campanie monografică la care va lua parte. Fișele sale sunt îngrijite și meticulos întocmite; scrisul este citeț. Informațiile sunt consemnate, potrivit instructajului primit, pe foi de dimensiuni mici, scrise doar pe o parte, pentru a facilita clasarea ulterioară a informației (vezi Stahl 1934, 19). Textul este ilustrat util, cu o schiță, executată în creion (Fig.1).

Trei ani mai târziu, constatându-se bogăția informațiilor strânse în 1929, dar și necesitatea aprofundării anumitor teme, echipele monografice se întorc la Drăguș. Intuind în cele consemnate de Mureșanu o problematică complexă, Stahl revine asupra așezării în biserică. Împreună cu Xenia Costa-Foru, el interoghează mai mulți membri ai comunității în legătură cu acest aspect. Spre deosebire de Mureșanu, care sintetizase informația obținută, Stahl consemnează direct limbajul țărănesc. Prin întrebări bine alese, el își îndreaptă informatorii într-o direcție, sau alta, până la epuizarea subiectului. Informațiile de teren rezultate au ajuns până la noi sub forma unor texte transcrise de pe fișele inițiale, în marea lor majoritate dactilografiate (doar notele 5, 12 și 13 sunt scrise de mână), uneori redactate în dublu exemplar. Scrise pe coli mari de hârtie (21x30/34 cm), sau pe fragmente de coală, ele par să fi fost, odată, în lucru.

Cercetând ordinea locurilor din biserică, Stahl nu s-a mulțumit cu informațiile obținute de la informatori, adeseori contradictorii, ci a verificat și documentele scrise referitoare la aceasta. Astfel, a căutat fără succes „rânduiala scrisă, de la bătrâni" menționată de o informatoare (nota 5) și a verificat procesele verbale ale Comitetului parohial. Trei dintre acestea le-a transcrise de mână, pe fișe (documentele 1, 2 și 3).

Organizarea vieții sociale în Drăguș

Drăgușul anilor '20-'30 era un sat cu o organizare socială aparte, reflectată în numeroase aspecte ale vieții, printre care și ocuparea locurilor în biserică. Stahl îl descrie ca un sat de tip clasic, din categoria celor denumite în literatura de specialitate *Dreifelderwirtschaft,* după sistemul agrotehnic de tip comunitar care obliga toți agricultorii să se supună unui plan comun de muncă a pământului, împărțit în trei tarlale, sau parcele (vezi Stahl 1933; Stahl 1981, 122 sqq.). În timp ce pe primele două tarlale erau culturi diferite, a treia era lăsată spre odihnă, fiind folosită drept izlaz pentru vite. Anul următor tarlalele se roteau, în așa fel încât fiecare să rămână necultivată o dată la trei ani. Larg răspândit în Europa medievală, acest sistem de organizare a culturilor (pe două sau mai multe tarlale) a fost adus în Transilvania de către sași. În Zona Făgărașului a pătruns la mijlocul secolului al XIX-lea (Stahl 1981, 122).

Pământul agricol, împărțit în tarlale de suprafețe egale, era „ca un cerc larg de jur împrejurul satului", acesta fiind forțat să se înghesuie „ca un ghem plin de verdeață, în centrul unui *oppenfield,* câmp deschis, fără garduri și fără plantații" (Stahl 1981, 122). Sistemul tarlalelor împiedica astfel creșterea așezării, care rămăsese în aceleași margini din 1860 (Stahl 1933, 148).

Acest mod de organizare a muncilor agricole a adus cu sine anumite constrângeri și o viața comunitară, de obște. Cu toate acestea, populația din Drăguș era împărțiți în două categorii sociale distincte: *boieri* și *obagi*. Acestea, notează Stahl, erau „două categorii de familii, deosebite prin trecutul lor, care a făcut ca unii țărani să fie 'boieri', adică liberi, alții 'obagi ' sau 'provinți ', adică neliberi, datori cu dijmă și corvoadă feudală față de 'Aerariul' de la Sâmbăta de Jos, pe vremuri stăpânită de vestitul baron Bruckenthal" (Stahl 1981, 124). „Boerii de Făgăraș" erau, remarcă același autor, țăranii care făcuseră parte din Regimentul I de graniță, cu sediul la Orlat (organizat pe timpul împărătesei Maria Theresa), și urmașii acestora. Ca răsplată pentru serviciul militar prestat, ei fuseseră scutiți de obligațiile feudale ale iobagilor și în plus, li se lăsase și posesiunea indiviză a pădurilor (așa numitele composesorate forestiere de care se arătase interesat Stahl). În 1929, diferențele dintre cele două categorii se estompaseră, dar amintirea trecutului păstrase încă viu sentimentul de neam al boierilor, precum

și mândria apartenenței la acesta, până într-acolo încât nevestele lor (*boresele*) purtau straie diferite de cele ale nevestelor de obagi (Stahl 1981, 125). Toate familiile derivând din același strămoș purtau același nume de neam. Tătarii, Fogoroșii, Rogozarii, Sofonarii și Codrenii erau neamuri de boieri, în timp ce Haneși, Bunerii, Racu etc. erau neamuri de obagi. Unitatea socială a neamurilor, remarcă Stahl, se făcea simțită în numeroase aspecte ale vieții sociale, cum ar fi sistemul onomastic, ocuparea locurilor din biserică, dar și în diferite detalii ale vieții cotidiene, în care memoria socială a neamului ieșea la iveală (Stahl 1981, 125). Cu toate acestea, viața socială a Drăgușului nu era însă dominată de neamuri, ci de gospodăriile așezate pe *heiuri* (loturi de casă).

Funcționând pe principiul gospodăriilor casnice închise, gospodăriile individuale din Drăguș erau realități de sine stătătoare (Stahl 1933, 150; Stahl 1981, 128). Fie că erau de boieri sau de obagi, ele aveau drepturi și îndatoriri sătești egale. Gospodăriile erau considerate a fi pe *heiuri*, „adică pe locuri de casă aflate în vatra Drăgușului, satul (...) fiind format dintr-un număr fix de 'case' egale în drepturi" (Stahl 1981, 126). *Casa* nu reprezenta doar o familie, ci „o unitate socială perenă", permanentizată pe durata mai multor generații (Stahl 1981, 126). Casa dădea numele celor ce o locuiau (chiar și în cazul caselor cumpărate, numele casei era adăugat ca poreclă, numelui de neam al noului proprietar) și le impunea anumite obligații și îndatoriri sociale asociate. Mutându-se în casa bărbatului la căsătorie, femeia lua numele acestuia, iar dacă bărbatul se „mărita pe curte" (căsătorie matrilocală), el lua numele nevestei. Nucleul grupului familial îl constituia pământul: heiul de casă și locurile de câmp, care se împărțeau în mod egal între copii. Numărul heiurilor creștea așadar doar prin fracționare internă, limitele inițiale rămânând neschimbate. În casa bătrânească rămânea de regulă feciorul cel mic, care se îngrijea de părinți și prelua toate atribuțiile casei. De altfel principala problemă a satului consta în anii '30 lipsa terenurilor agricole și suprapopularea gospodăriilor, care în timp îi împinsese pe mulți tineri să plece, în căutare de muncă și de câștig, în vechiul regat, sau mai departe, în America.

Ordinea locurilor în biserică

Așezarea credincioșilor în biserica din Drăguș oglindește structura socială a satului. Fiecare membru al comunității avea locul său, bine stabilit, localizarea în spațiul sacru fiind dată de o combinație de factori, de natură biologică și socială (gen, vârstă, stare civilă, apartenență etnică, neam, statutul social).

Astfel, femeile măritate stăteau aparte de bărbați, fetele și feciorii aparte de copii, iar țiganii, lângă ușă. Membri aceluiași neam stăteau împreună, unii în spatele celuilalt, într-un șir numit „strană". Lucrurile se complică însă, când este vorba de locul pe care îl ocupă fiecare membru în strana neamului său. Exista de asemenea o separare netă între cele două categorii distincte de neamuri: boierii și obagii (provințarii).

Printre informațiile consemnate de Stahl direct de la informatori, în mod surprinzător, apare și un comentariu (vezi nota 5). Consemnat pe o copie dactilografiată, incompletă, el ne oferă „cheia" de interpretare a notelor de teren și va constitui punctul nostru de plecare în analiza acestora:

> „De fapt, ceea ce observăm și ceea ce am putea arăta mai amănunțit, grație unei serii mai mari de asemenea informații, este faptul că nu se poate preciza desăvârșit ordinea neamurilor în serii. Se țin minte neamurile cele mari și este interesant de băgat de seamă că aceste neamuri considerate mari sunt toate boierești. Singurul neam obăgesc citat de către acești doi informatori [Spiridon și Sinefta Tătaru] fiind acela al Răceștilor.
> Cu mult mai interesantă este problema chipului în care se organizează astăzi neamurile ca atare în sânul șirurilor lor.
> Am văzut că părerea oficială a comitetului parohial era aceea că vârsta hotărăște. La fel de pildă cred și unii informatori de astăzi că ar fi mai bine să se facă, precum de pildă Isac Stanimir a cărui părere o vom da de îndată. După cum am spus însă, ordinea internă a șirului este determinată de curtea bătrânească: în locul tatălui bătrân trece, sărind peste toți înaintașii săi de vârstă, acela dintre fii care rămâne pe curte. Iar în cazul când acesta este un ginere, el își părăsește șirul vechii sale familii pentru a lua locul ocupat de socrul lui.
> Socotim că drăgușenii sunt atât de conștienți de această regulă și o pot formula așa de clar, încât putem pentru a lămuri desăvârșit problema, să transcriem pur și simplu câteva din fișele noastre."

Strane erau numite locurile, în picioare, ocupate de fiecare neam în biserică. Tot *strane* erau numite și scaunele cu brațe înalte, aflate la dreapta și la stânga iconostasului. Acestea erau închiriate pe un an, mai ales bătrânilor, prin licitație publică organizată în biserică, în jurul datei de 1 septembrie (praznicul Sf. Simeon Stâlpnicul)[1]. *Strane* existau și în cimitir (prograde), unde era urmată aceeași regulă ca în biserică: fiecare neam avea strana sa.

Strana unui neam putea ocupa un șir întreg dar, nu întotdeauna se identifica cu acesta. Unele șiruri din biserică erau împărțite între mai multe neamuri: „Dacă sunt mai multe gazde[2], apoi sunt mai mulți într-un rând. Dar mai sunt unele neamuri care n-au decât trei gazde. Așa că nu se poate face un rând din trei gazde. Cată să fie amestecați" (nota 5). De asemenea, unele neamuri erau atât de mari (e.g. Fogoroș, Sofonea) încât ocupă mai multe șiruri. Stranele din biserică ajungeau așadar să se îmbine, să se întrepătrundă, în funcție și de spațiul de

care dispuneau.

Din notele de teren consemnate reiese clar: femeile și bărbații nu se amestecau în biserică. „Dacă [bărbatul] se însoară — relatează un informator —, nu stă cu nevasta. Nevasta stă la partea femeilor, unde stă femeile, la locul lor" (nota 6). Ceea ce nu se menționează însă în mod explicit este unde se află acest loc. Evidența de acum aproape un secol, ce nu se cădea a mai fi cercetată, nu mai este însă o evidență astăzi, când trebuie aduse câteva precizări.

În trecut, femeile și bărbații erau separați în biserică. În unele biserici ortodoxe regula era ca femeile să stea la stânga altarului, iar bărbații la dreapta. În Transilvania mai ales, femeile stăteau însă în pronaos, în spatele bisericii (zona B din schița întocmită de Mureșean, Fig.1), în timp ce bărbații stăteau în față, în naos (zona A). Vechea biserică de lemn din Drăguș, părăsită la data la care erau consemnate notele de teren reproduse mai jos, dispunea de un perete despărțitor între naos și pronaos și separa spațiul rezervat bărbaților de cel rezervat femeilor (vezi tot în acest volum, articolul I. Stahl, „Vechea biserică ortodoxă de lemn din Drăguș"). Această delimitare era frecvent întâlnită la bisericile de lemn din Transilvania (Sișeștean 2000, 40), unde naos-ul mai era numit și „biserica bărbaților", iar pronaos, „biserica femeilor" (Stahl P.H. 1993, 148; Stahl P.H. 1999-2000, 34; Sișeștean 2000, 40).

În ceea ce privește locul fiecăruia în strana neamului său, Comitetul parohial al bisericii din Drăguș considera că vârsta trebuie să primeze, iar bătrânii să fie lăsați să stea în frunte, lângă altar (documentul 1, 2 și 3). Aceeași părere era împărtășită și de unii membri ai satului, care o considerau o dovadă de respect (nota 8). Cu toate acestea, organizarea socială a satului impusese o altă regulă, care îi permitea fiului să ia locul din frunte al tatălui, la moartea acestuia, fapt care intra adeseori în contradicție cu recomandările bisericii, producând nemulțumiri (nota 5). Interesantă în acest sens este mărturia lui Isac Stanimir: „(...) de la o vreme s-a stricat rânduiala bună, că câte unu', după ce moare ta'su, nu lasă pe un altu care este bătrân. Nu, că el! Se pune-n locu' lui ta'su. S-a întâmplat și neînțelegeri aici între oameni. Că oamenii nu înțelege. Gândește că dacă stă în biserică-nainte, stă și în Rai în frunte. (...) În biserică nu este [ca] la pământ, ca la o proprietate de casă. Dar numai vezi cum este făcut omu', o leacă lacom ca să fie el înainte" (nota 8).

Fiecare persoană își cunoștea locul în strana căreia îi aparținea; strana ilustra ierarhia din sânul neamului. În frunte, lângă altar, sta tatăl cel bătrân. Când murea el, locul său era luat de feciorul care „rămânea" în casa bătrânească (de regulă mezinul), acesta sărind, dacă era cazul, peste alții mai în vârstă din strana lor. Fiii care se „plimbă prin heiuri", nu aveau dreptul să ia locul tatălui, rămânând la locurile lor. Dacă în casă nu erau fii și venea un ginere (căsătorie matrilocală), acesta prelua locul socrului, la moartea acestuia. Bărbatul intrat în casa nevestei își păstra și locul în strana familiei sale de origine unde, dacă nu mai era alt frate în casă, putea lua locul tatălui. În această situație avea de făcut o alegere, iar locul ales era de regulă cel mai bine situat.

În spațiul rezervat femeilor, locurile erau ocupate după aceleași reguli ca și în cazul bărbaților, strana fiecărui neam prelungindu-se practic în pronaos. „Fetele, după ce se mărită merg după bărbatul lor" (nota 5), precizează o informatoare, referindu-se la faptul că odată cu căsătoria, femeile părăseau strana familiei lor, mutându-se în strana soțului. Aici, nora avea dreptul să ia locul soacrei, la moartea acesteia, dacă aceasta era noră în casă (dacă locuise în aceeași casă cu socrii și avusese grijă de ei). Dacă fiica rămânea în casa părintească (cazul căsătoriei matrilocale), ea rămânea în strana familiei de origine, și lua locul mamei sale, la moartea acesteia. Nora dusă cu bărbatul său pe un hei (așadar pe un alt loc de casă, într-o altă casă decât cea părintească), se așeza în strana după nora din casă, care era așezată chiar în spatele soacrei. În cazul în care tatăl rămas văduv se recăsătorea, a doua soție lua locul mamei decedate, stând în fața fiicei sau a norei din casă. Fetele nemăritate „nu aveau rând", ele stăteau în spatele femeilor măritate, la un loc cu feciorii și „cu care se au bine" (nota 5). Copiii stau în pod, unde cântă în cor. Interesant este locul unde pot sta fetelor cu copii (fochi). Ele stau în rând cu mama lor, dar „(...) nici între borese, nici între fete. Alături cu drumu' [cărarea de trecere]. Nici pe drum, nici pe locuri. Nici în rând cu fetele, nici cu boresele. Între ele. Așa șed, c-almintrelea nu pot" (nota 5).

Stahl remarcă faptul că informatorii nu pot preciza desăvârșit ordinea neamurilor în serii. Comparând lista neamurilor din nota 1, cu cea din nota 5, putem, într-adevăr constata unele inadvertențe: 15 neamuri (strane) pe 16 șiruri sunt menționate în prima, 10 neamuri pe 12 șiruri, în a doua. Multe nume corespund, dar există și diferențe. Cu o singură excepție, afirmă Stahl, neamurile enumerate sunt neamuri „mari", boierești. Aspectul este edificator pentru memoria socială a acestei categorii de țărani. În completare vine relatarea părintele Iurcovan, potrivit căruia în trecut, obagii „nu prea aveau mare trecere", prin urmare stăteau în jurul bisericii, ascultând slujba de afară, prin ferestrele fără geamuri (nota 4). În biserica cea nouă, era totuși loc și pentru obagi și țigani.

La fel ca în biserică, în cimitir, fiecare neam avea strana sa:

> „Fiecare în strana lui se'ngroapă. Sunt rânduri alături, din sus până jos și alt rând pe dincoace" (nota 10). Regula aplicată era aceeași: „Avem strana noastră, după neam, după sământă. Strana Iurcovanilor, la un loc; strana Fogoroșeștilor, la altul. După cum sunt și în biserică; tot așa staiu: după strane. Femeia se-ngroapă în strana bărbatului. (...) Care se mărită pe curte, bărbații, se duc unii după curte, se ia după familia boresii, cu strana" (nota 13).

Cimitirul era apanajul femeilor. Ele cunoșteau mormintele și tot ele săvârșeau ritualurile pentru morți. Femeile „(...) țin minte – afirma un informator –, că se duc cu sălcii și noaptea, cu lumini, la Joia Paștilor și se mai bocesc acolo, ș-apoi știu că aici vine mama, aici soacra și așa mai departe. (...) femeile știu, asta-i treaba lor (nota 9).

Concluzii

Locul din biserică ilustrează locul ocupat de fiecare individ în comunitatea sătească. El reflectă apartenența sa atât la un cadru biologic (gen, vârstă, etc.), cât și la un cadru social (gospodărie, neam), ambele criterii acționând concomitent (Stahl P.H. 1993, 159).

Poziția privilegiată și în același timp râvnită din biserică este cea din fruntea stranelor, pe de o parte pentru că ilustrează un statut social ridicat, iar pe de altă parte datorită proximității cu altarul, spațiul cu cea mai mare încărcătură sacră din edificiu. Proximitatea sacrului este așadar un privilegiu, dar în același timp un privilegiu râvnit, datorită credințelor în efectul benefic al acestuia (Stahl P.H. 1993, 146, 159).

În biserică, femeile din Drăguș ocupau un spațiu aparte, situat în pronaos, în urma bărbaților. Partea cea mai sacră dintr-o biserică este altarul. În el nu pot intra decât bărbații, sau ocazional, femeile care au depășit vârsta procreării. În imediata vecinătate a altarului se află naosul iar apoi urmează pronaosul, care este așadar un spațiu mai puțin sacru. Aici are loc botezul pruncului, care este dus în naos și mai departe, în altar, dacă este băiat, abia după săvârșirea botezului (Stahl P.H. 1993, 146-147). Spațiul rezervat femeilor în biserică era așadar un spațiu mai puțin sacru, o explicație a acestei stări putând fi găsită în credința generalizată la nivel popular, potrivit căreia femeile erau mai păcătoase decât bărbații (Toșa 1969, 496, apud. Stahl P. H. 1993).

Grupele de vârstă ocupau spații diferite în biserică. Doar persoanele căsătorite ocupau un loc în strană; copiii și tinerii necăsătoriți nu aveau rând, cum se exprimă o informatoare (nota 5). Datorită statutului lor ambiguu, fetele cu copii nu puteau sta nici în strana boreselor, nici în grupul fetelor. Ele stăteau „între".

În biserică, neamurilor stăteau grupate, fiecare în strana sa. Dacă în trecut, numai boierii aveau acces în biserică, obagii rămânând afară, cu timpul diferențele dintre cele două categorii sociale par a se fi estompat. Și totuși, acest aspect ridică încă multe semne de întrebare. În cazul în care, după cum am văzut, două neamuri împărțeau același șir în biserică, iar unul era așezat în fața celuilalt, pe baza cărui criteriu se alegea ordinea? Ce neam stătea mai aproape de altar? Să își fi menținut oare neamurile de boieri statutul privilegiat în biserică, ca în cazul satelor din Maramureș semnalate de Pop[3] (1986, 88)? Sau diferențele dintre cele două categorii sociale dispăruseră, cel puțin în casa și în fața Domnului?

Stahl remarcă faptul că doi dintre informatorii intervievați menționează, cu o singură excepție, numai neamurile boierești. Or, aparținând ei înșiși unui neam boieresc, pare firesc să își amintească cu preponderență neamurile din aceeași categorie socială cu ei. Aceasta nu exclude prezența altor neamuri de obagi în biserică, care să fi fost omise, acest amănunt ținând mai degrabă de memoria socială a grupului, care nu trebuie confundată cu realitatea. De altfel, între informațiile furnizate de diferiții informatori există numeroase contraziceri și inadvertențe, adevărul situându-se probabil undeva la mijloc. La aproape un secol distanță de momentul colectării informațiilor, multe informații s-au pierdut, iar lucrurile nu mai sunt atât de clare. Din păcate, probabilitatea clarificării lor devine din ce în ce mai mică odată cu scurgerea timpului.

Mai este apoi și cazul lui Stanimir, din a cărui familie nu mai rămăseseră decât două persoane, și care stătea „unde nu se pune altu'". Ne putem întreba din ce neam și din ce categorie făcea parte? Era ginere, sau rămăsese în casa părintească? Și mai ales, ne putem întreba: câți or mai fi fost ca el?

Așezarea în biserică subliniază și importanța casei părintești, capul acesteia deschizând șirul, urmat fiind de ceilalți bărbați din neamul său. Din această perspectivă, dreptul la locul din biserică se aseamănă în unele privințe cu dreptul la pământ Această constatare este făcută chiar de unul dintre informatorii opuși organizării din biserică: „în biserică nu este [ca] la pământ, ca la o proprietate de casă" (nota 8), spune acesta, revoltat. Ca și gospodăria, locul din fruntea stranei este transmis din tată în fiu.

Un aspect interesant este faptul că aceeași așezare constatată în biserica ortodoxă fusese respectată și în biserica unită din sat, înainte de revenirea credincioșilor acesteia la ortodoxie, în anul 1924[4] (nota 7). Ierarhia socială a pătruns așadar în spațiul sacru al lăcașului de cult, iar aceasta, indiferent de cultul căruia îi aparținea și am putea adăuga, în ciuda recomandărilor venite din partea clerului (care cerea respectarea criteriului de vârstă).

Notele de teren reproduse în cele ce urmează prezintă o fărâmă din viața de acum aproape un secol a satului Drăguș. Ele ne introduc în complexa sa organizare socială și viață religioasă. În același timp ele reprezintă și o fărâmă din munca de teren imensă depusă de echipele monografice, și din care până în prezent, prea puțin a fost valorificat. Ele sunt dovada bogăției materialului încă nepublicat, care își așteaptă cercetătorii.

NOTE DE TEREN:

Notele de teren au fost transcrise în ordinea logică a relatării. Titlurile originale au fost păstrate întocmai,

urmate fiind de numele și datele informatorilor, iar în final, de numele (inițialele) anchetatorilor și, excepțional, de data consemnării. În scopul păstrării cât mai fidele a limbajului țărănesc, pe care Henri H. Stahl îl cunoștea atât de bine, am redus la minimum intervențiile pe text și aducerea acestuia la normele grafiei moderne. Pentru a nu îngreuna textul, am renunțat la adăugarea apostrofului, în locurile în care acesta lipsește. Acolo unde au existat diferențe între textele scrise de mână și copia lor dactilografiată., am optat pentru a doua varianta, considerând că transcriindu-și propriile note, Stahl a avut ocazia să le și revizuiască. În situațiile în care textul dactilografiate cuprindea și comentarii, am inserat aceste comentarii în textul interviului, marcându-le prin scris cursiv. Am păstrat prescurtările, clarificându-le în note.

1. Stranele în Biserică

Informator: Gh. Siteu, 70 ani, cantor, f. învățător[5]

Stranele de pe margini (*a, b, c, d* – vezi Fig.1, nota autorului) se închiriază pe un an în folosul bisericii. Nu s-au închiriat însă decât stranele *a* și *d*, pe prețuri mici. Casierul știe. Cam 20 lei, în nici un caz peste sută.

Tot strane se numesc și locurile de stat în picioare din biserică. Fiecare familie își are locul ei. Capii de familie sunt așezați așa că tot cel mai bătrân dintr-o familie e în față, spre altar, și cei mai tineri spre ușă (vezi planul).

Felul în care stau în biserică e următorul:

1. Familia Stoia
2. Familia Jurcovan
3. Familia Trâmbițașiu
4, 5. Familia Rogozea
6. Familia Tătaru Grecu și Tătar (în spate)
7. Familia Fogoroș al Crețului
8, 9. Familia Sofonea și Cucu (în spate)
10, 11, 12. Familia Fogoroș
13. Familia Stanciu
14. Familia Gușeilă
15. Familia Sitea
16. Familia Codru și Bobeica (în spate)

Așa s-au așezat de când s-a făcut biserica. Copiii până la 17-18 ani stau sus în „podul bisericii" (cor) despărțiți: de-a dreapta fetele, în stânga băeții Poate că stau așa fiindcă învățătorul face cor cu elevii în timpul școlii și ca să-i aibă împărțiți pe voci.

Când s-au făcut mai mari, trec jos. Băeții trec fără rând înapoia „stranelor" pe familii. Când „se face loc în strană" trece acolo și-și păstrează locul dacă e însurat sau om mai bătrân. Dacă se bagă în altă casă, trece la rând, după bătrânețe, în strana acelei familii. Astfel înaintează încet, încet și la bătrânețe ajung tocmai în față, iar în urma-i sunt din cei mai tineri. Fiecare își cunoaște locul în familie. Iarna e mai greu, căci nu prea au loc.

Femeile sunt împărțite la fel. Ele însă se mai ceartă pentru loc. În urma lor stau fetele.

Țiganii stau chiar la ușă (tot în biserică însă). Asta așa a fost de când s-a făcut biserica.

O. Mureșanu, 11 iul. 1929

[text scris de mână, cu cerneală neagră, pe patru file de dimensiuni reduse, 18x15 cm, numerotate; pe prima pagină se găsește schița, cu creionul, a așezării în biserică]

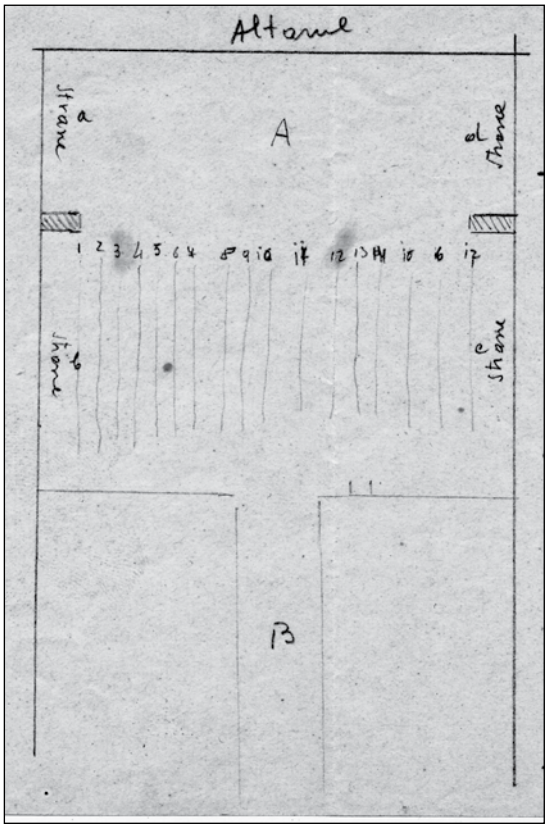

Fig.1 Desen reprezentând ordinea așezării în biserică a neamurilor.

Detaliu din fișa de teren întocmită de O. Mureșanu, Drăguș, 11 iulie 1929

(Arhiva Familiei Stahl)

2. „Stranele" în Biserică

Informator: Emilian Jurcovan

În biserică nici oamenii nici familia nu stau fiecum. Fiecare familie își are locul ei stabilit. Feciorul însurat vine în locul tatălui său. Dacă e băgat într-o familie, intră în locul unde stă acea familie. (Stranele se cumpără). Tot strane se numesc și locurile *în picioare* ale diferitelor familii, de care vorbeam mai sus. Flăcăii și copiii stau în fundul bisericii, pe un loc care nu aparține nici unei familii. Ar putea sta și în „strana" familiei lor, dar le e rușine.

Provoacă nemulțumiri în sat acest sistem de strane,

căci stă astfel tineri înaintea bătrânilor, și multe altele. Iarna în special, când fiecare vine îmbrăcat gros, nu încap pe locul lor și atunci trec în strana alt[ui] om. De aici nemulțumiri dese. De multe ori Gh. Siteu, cantorul, a trebuit să oprească oamenii în biserică pentru a le arăta locurile fiecărei familii.

De luat informații de la Gh. Siteu.

O. Mureșanu, 6 aug. 1929

[text scris de mână, cu cerneală neagră, pe două file de dimensiuni reduse, 18x15 cm]

3. Ordinea locurilor în biserică

Inf.[6]: [Soacra:] Tinica (Huplii) Ion Costea, 46 ani

Nora: Zenovia Gh.Costea (născ.[7] Sofonea)

Nora: După strane. Dacă moare ăl bătrân, ăl tânăr stă acolo în locu' lui. Apoi alții sânt mai bătrâni și stă îndărăt, că bătrânii lor nu au murit să se ducă înainte. Așa este.

Soacra: De bună samă sare cel tânăr înaintea celui bătrân.

Nora: În alt sat se pune după bătrânețe. Este altă regulă în biserică, stau după cum sunt de bătrâni și oamenii și muierile, dar aicea nu. Dacă moare moșu, stă în locu' lui.

După famelie. Noi suntem chiar în strana de din sus. Lângă strana de din sus suntem noi. Nu mai sunt bătrâni din neamu' nostru. Stau eu, șez chiar lângă stâlp. Din jos Maria Huplea (Sucaciu) de aieci, din sămânța asta, după bărbat.

Eu șez după părinții mei. Bărbatu mieu nu este de aici. Este făcut în Beșimbac. Apoi eu șez după părinți, că el este băgat în casă. Eu trebuie să șez după rădăcina veche. Nu mai este nimeni să stea în strană la noi. Trebuie să stau eu.

Bărbatu-meu stă unde ajunge. Șade pe altă strană în driapta. Nu se bagă acolo unde au stat părinții mei. Are drept, dar nu vrea să se bage. Zice: cât a fi liniștit în biserică, o sta liniștit. Zice: decât să se împingă unu și altu în el, mai bine stă mai la urmă. El ar avea drept să stea în față, de bună seamă!

Știe-l Dumnezeu cine stă în locu' lui, că unde a stat tată-meu nu știu, că am fost mică. Știu că a fost în față cu oamenii bătrâni. Da' acum nu mai știu cine stă.

Îndărăpt după Maria Huplea stă Sofia Munteanu. Nu știu cum stă. Se bagă după familia noastră. Familia Munteanu nu are șir. Nu suntem neamuri cu ei. Știu că se ține de strană. După dânsa Rafira Gheorghe Bobeica. Nu este rudă. Îndărăpt de tot tare, înaintrea la fete, stă nora.

După ce-oi muri eu, vine ea în locu' meu.

H. St.[8], X. C.—F.[9]

[text dactilografiat pe două file, păstrate în dublu exemplar; inițialele adăugate ulterior, de mână]

4. [fără titlu]

Inf.: Părintele Iurcovan

Să vedeți: vizavi de D-na preoteasă (Făgărășanu), în colț, este o fântână: șade Dumitru Iurcovan. Acela a intrat în moșia Stoica și el nu mai ține rândul Iurcovăneștilor. După ce a intrat în curtea aceia, zice: Stoica Racu nu mai există. Însă eu mă țin de aici, pentru că am intrat în locul lui. Și ocupă locul acela pentru că se ia după bătrânețe. Familia Iurcovăneștilor este cea mai bătrână, dar lui îi convine dincolo. Nu că îi convine, dar zice: eu dacă am intrat în curtea aceia și am luat pe soția cutare, poate să nu fie alt descendent decât soția mea. Însemnează că eu sunt competinte. Și s-a pus în locul familiei Stoica Racu. Lui îi este comod acolo, pentru că familia aceia nu este prea mare și stă în frunte. Ar rămâne el și pe lângă familia lui, dacă ar avea locul principal. Dar îi convine dincoace, că și acolo are drepturi.

Vinderea locurilor. Se face în fiecare an pe la Simion Stâlpnicul, în toamnă. Se vinde prin licitație publică, în biserică chiar. Se anunță înainte cu o săptămână. Se publică, cum se spune la noi, cu o săptămână înainte, uneori cu două, că în cutare zile se vinde. Prin tragerea clopotului. Și vine cine sunt amatori, cam bătrâni de ăștia. Ai tineri nu iau. Rari sunt aceia. Cumpără cinci, șase câte unul, ori zece. Bătrânii știu regula cam cât este: 20, 40 de lei.

(*Întrebare*: Dacă vine altul și licitează mai mult?)

De multe ori lasă cu același preț. Da' poate câte unul care crede că bătrânul este cam al dracului, mai râde de el și îi mai pune câte-un franc, ori un rachiu. Dar ca să facă gheșeft[10] nu prea. Nu se întâmplă. Dar totuși se întâmplă cazuri și se întâmpla și la antecesorul meu. Venea unul cam turmentat sau avea ceva cu părintele și atunci urca prețul. Și era ușor, că nu punea banii momentan, astăzi, imediat.

Lista este la epitrop. De regulă oamenii care sunt mai bătrâni le dă mai întâi. Nu se bagă altul prin ei, care este mai robust, poate sta în picioare, dar lasă pe neputincioși.

Totdeauna când intră cineva străin în biserică, îl lasă în strană. Nu știu de unde au luat inițiativa. De pildă vine un străin, orișicine ar fi: îl conduce cineva înainte și ăla se duce la locul unde este familia lui și-l lasă pe străin în strană. De respect. Orișice domni ar fi și chiar nedomni. Îl duce atât la strana cantorului cât și la celelalte. Vine un cântăreț din alt loc: numaidecât îi lasă loc și să cânte el. Sunt respectuoși. Și notarul Făgărășanu, i-am spus să-și ia loc. „Lasă că ia bădica Jicu și când m'oi duce, mă lasă".

([*Întrebare*:] De ce se fac pe familie rândurile?)

Nu se poate face altfel pentru că făcea înainte deosebire între boieri și iobagi, sau provințari, cum le zic ei. Și apoi trebuia să pui cap odată, după '48 încoace. Înainte obagii nu prea aveau mare trecere, că biserica era așa de mică, încât puțini încăpeau în ea. Partea cea mai mare stau în jurul bisericii și de acolo ascultau. Era imposibil să încapă atâția și stăteau afară atât bărbați

cât și femei. Apoi erau învățători – c-am avut totdeauna învățători buni înainte – aduceau copii de școală și ocupau jumătate [din] biserică. Copiii au fost totdeauna mulți și erau atâția, încât făcea cor cu ei. Și după ce nu era podiu, ca în biserica aceasta, îi aducea în biserică și ocupau loc jumătate din biserică. Puțină lume mai încăpea. Ceilalți pe afară și ferestrele n-aveau geamuri de sticlă și se auzea afară. În ziua de Crăciun sau de Paști, cum se îmbrăcau și cu sarică, apoi abia, abia încăpea. 1000 de suflete erau și puțini rămâneau acasă, decât numai chiar care lipseau și ici și acolo câte un bătrân, încolo toți se duceau la sărbătorile mari. Astăzi nu mai vin. Fără numai femeile vin. Nu vin că sunt religioase, dar au datina să meargă la biserică și face ce face ca să vie. Vin la biserică. Acum că înțeleg ce fac acolo, nu prea atâta: decât conversațiune. După aceia ies din biserică și fac critică: că cutare, că cutare. Principalul este ca să fie duși de acasă, să fie loc de întâlnire. Nu avem casă culturală și peste săptămână nu se pot întâlni. Apoi Duminica, înaintea bisericii, fac sfat. Apoi spun ce-au mai auzit de la cutare și de la cutare. Este un fel de spovedanie între ele, încât Duminica seara ies pricini în familie că ăla a zis așa și ăla așa. Bărbați nu vin nici unu. Este unu mai idiot, mai prost. În colo vin totdeauna cei puși în rând: să aibă Duminica haină curată, că altfel nu se duce la biserică. Ai auzit că „nu am opinci, n-am pomeselnic[11], n-am haină". Vin când sunt curat îmbrăcați.

[H. St.]
[text dactilografiat pe două file]

5. Ordinea locurilor în biserică
Inf.: Spiridon Tătaru, 46 ani
Sinefta Tătaru, 40 ani

Sinefta: Ficioru stă unde a stat tată-so. Dacă moare tatăl, intră ficioru. Dacă are o fată, intră ginerele sau acela din casă. Nu ăla care se plimbă prin heiuri[12], ăla care rămâne în casă.

Spiridon: Iată, socru meu a murit. Eu m-am dus în locul lui, în biserică. Eu mă pot pune și într-alt loc: în locul lui tată-meu, că frate-meu a murit. Și în locul tatălui meu nu e nimenea acum.

Sinefta: Până trăiește tatăl, nu se apropie ficiorii. Stau îndărăpt. La femei e tot așa. După ce te măriți, dacă ai soacră, lași pe soacră înainte. După ce a murit soacra, sau mama – ce ai în casă – atunci te duci în locul ei. Eu stau în rând, aproape de soacră, până atunci.

Spiridon: Eu sunt aici măritat în casă!

Sinefta: Și el stă după tată-meu și eu după mama-mea. Dacă eram eu dusă la el, dacă aveam un frate și nu avea cine sta în casă, atunci stam după mama lui.

Dacă se căsătorește tatăl al doilea și ai mamă mașteră[13], dacă stai acolo la ea, îți ia ea înainte. Dacă vine omu' la tine, nu te duci după ai lui. Nu ai treabă cu locul lor. Soacră-mea este rămasă pe locul ei. Eu mă duc pe locul meu, ea pe locul ei. Dacă m-aș fi pus cu ficiorul ei pe un hei, mă duceam după nora ei din casă. Ea era aproape de icoane, apoi nora cât colea de ea și eu cât colea de nora sa. Fetele după ce se mărită merg după bărbatul lor. Până nu se mărită, fetele nu au rând. Stau în dreptul boreselor. Stau cu ficiorii. Stau așa, cu care se au bine. Copiii, în pod. Au acolo pod unde cântă. Acum nu prea cântă, dar mai-nainte cânta. Acum s-a cam pierit socotelile.

Întrebare: Dar fetele care au un fochi[14]?

Sinefta: Trece cu nevestele, nu mai are loc între fete.

Întrebare: Lângă cine stă?

Sinefta: Cam după mumă-sa ei. Nu se poate trage după om, că nu are om. Șade nici între borese, nici între fete. Alături cu drumu'. Nici pe drum, nici pe locuri. Nici în rând cu fetele, nici în rând cu boresele. Între ele. Așa șed, c-almintrelea nu pot. Să se ducă între borese? Poate că mama ei are o noră sau o fată căsătorită. Să stea între fete? Nu mai vorbesc ele cu ea. Nu se mai lovesc. Fiecare e cu treaba ei. Ea și-a căutat-o. Când o cauți, așa să umbli.

Întrebare: Și cum vin rândurile în biserică?

Spiridon: Sunt amestecați. Sunt Rogozari și din sus și din jos. Că sunt după familii, după cum s-au căsătorit. Cum este cazul că am venit eu aci și șed în locul Rogozarilor.

Sinefta: Șed în locul Rogozarilor și el este Tătar.

Spiridon: Rândurile nu le pot spune. Dacă ar sta numai feciori – dar sunt și gineri și numele se schimbă după socri.

Din spre stânga, spre dreapta:
Iurcovanii
Trâmbițașii
Rogozarii (două rânduri)
Tătarii
Băleștii
Răceștii

Apoi vine cărarea (pentru că la mijloc se lasă o cărare de trecere spre altar – nota H.H. Stahl), iar mai din sus de cărare:
Sofonarii, pe două rânduri
Fogoroșeștii
Codru
Bubeicarii

Restul șade desmestecat. Dacă sunt mai multe gazde, apoi sunt mai mulți într-un rând. Dar mai sunt unele neamuri care n-au decât trei gazde. Așa că nu se poate face un rând din trei gazde. Cată să fie amestecați.

De fapt, ceea ce observăm și ceea ce am putea arăta mai amănunțit, grație unei serii mai mari de asemenea informații, este faptul că nu se poate preciza desăvârșit ordinea neamurilor în serii. Se țin minte neamurile cele mari și este interesant de băgat de seamă că aceste neamuri considerate mari sunt toate boierești. Singurul neam obăgesc citat de către acești doi informatori fiind acela al Răceștilor.

Cu mult mai interesantă este problema chipului în care se organizează astăzi neamurile ca atare în sânul șirurilor

lor.

Am văzut că părerea oficială a comitetului parohial [vezi documentele 1,2 și 3] *era aceea că vârsta hotărăște. La fel de pildă cred și unii informatori de astăzi că ar fi mai bine să se facă, precum de pildă Isac Stanimir a cărui părere o vom da de îndată. După cum am spus însă, ordinea internă a șirului este determinată de curtea bătrânească: în locul tatălui bătrân trece, sărind peste toți înaintașii săi de vârstă, acela dintre fii care rămâne pe curte. Iar în cazul când acesta este un ginere, el își părăsește șirul vechii sale familii pentru a lua locul ocupat de socrul lui.*

Socotim că drăgușenii sunt atât de conștienți de această regulă și o pot formula așa de clar, încât putem pentru a lămuri desăvârșit problema, să transcriem pur și simplu câteva din fișele noastre.

În rândul Rogozarilor stau: Dionise Rogozea și îndărăt Gheorghe Rogozea

Sinefta: Înainte stătea în cap Adam Rogozea, tatăl meu, dar omului meu îi este rușine să stea în locul lui și îl lasă pe Dionise Rogozea.

Spiridon: Dacă nu vine omul acela în biserică, eu vin întâiu. Dacă vine el, Dionise Rogozea, atunci trece el că este mai bătrân (...ani[15]).

Întrebare: Poți trece înaintea unui bătrân?

Spiridon: Poți avea înapoi oameni mai bătrâni. Dacă nu te duci astăzi, nu te duci mâine apoi apucă altul locul și când te duci, parcă te împinge de acolo.

Dar eu am găsit cu cale, în casa lui Dzeu, oriunde vei fi, cu evlavie să asculți rugăciunea.

Sinefta: Dar mai 'nainte asculți mai bine.

Spiridon: Asta e așa.

După Gh. Rogozea, vin eu, apoi Ilie Turcovan, iar un ginere la Rogozea, apoi Pătru Bogdan. El de loc. Apoi Dionisie Bolovan. Tatăl lui a fost ginere și de aceia stă pe locul acesta.

Apoi vin feciorii lui Gheorghe Rogozea cel din frunte. Deși sunt însurați stau în coadă. Și apoi nu știu care mai vine. Se mai amestecă.

Sinefta: Dacă moare tată-său, cel de la coadă sare peste toți ceilalți și vine în frunte.

Întrebare: De ce sunt așezați așa?

Spiridon: Nu știu.

Sinefta: Ca să nu se încaere. A vrut odată ca s-o preschimbe consilierii bisericii, fiindcă de multe ori s-au dus alți și au împins pe ceilalți, că mai au și ei drepturi. Ceilalți ziceau că au ei drepturi și s-au împins în biserică și au făcut larmă. Și au vrut să facă altă rânduială, ca să se ducă cei mai bătrâni înainte și cei mai tineri tot mai în urmă.

Dacă se ceartă doi în biserică, se adună comitetul și se uită în protocol să vadă care are dreptul, că este rânduială.

Întrebare: Cu rânduială scrisă?

Sinefta: Cum să nu, de la bătrâni, altfel cum ar putea să fie?!

(de fapt o asemenea rânduială scrisă nu a putut fi găsită – notă H.H. Stahl)

Informatorii ne recomandă pe Dionise Sofonie căsarul bisericii.

X. C.–F., H. St.
22. VII. 1932
Drăguș

[text scris de mână, cu cerneală neagră, pe patru file de format A4; același text, incomplet, se găsește și într-o variantă dactilografiată, în care una din pagini conține în plus un comentariu]

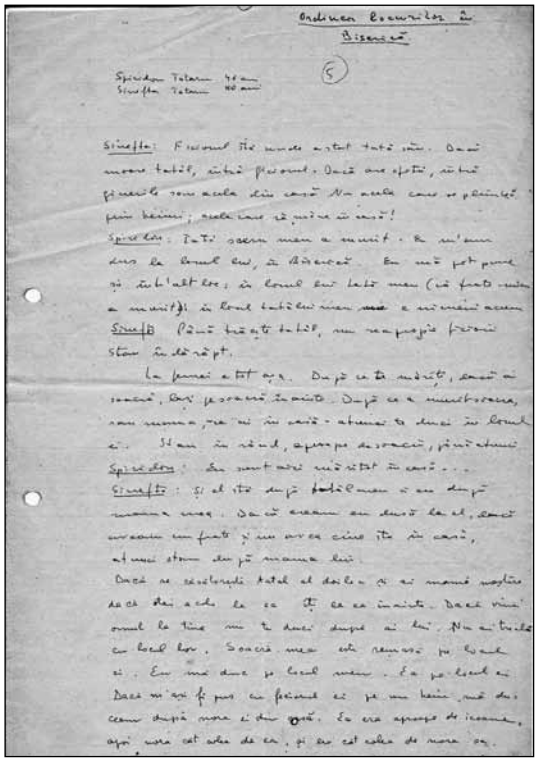

Fig. 2 Notă de teren scrisă de mână de Henri H. Stahl și întocmită în baza unui interviu realizat de Xenia Costa-Foru și Henri H. Stahl, Drăguș, 22 iulie 1932
(Arhiva Familiei Stahl)

6. Strane în biserică
Inf.: Spiridon Tătaru, nevasta și mama lui

[*Spiridon*:] Fiecare șade unde o șez't tată-su lui, rând pe rând, șed frații unii după alții. Al mai mare înainte, apoi cel mijlociu și la urmă ăl mai mic. Adică șade o familie întreagă într-un rând, șade după mărime. Care sunt mai mari, tot înainte, după bătrânețe. Ș-apoi toți, care cum îmbătrânesc se dau tot înainte. Când moare ăi mai bătrâni de se fac alții mai tineri de vin în locul lor.

Tătarii toți șed după un rând. Fogoroșii după aia, Stoia, după aia Gherman.

Pe de lături puțini stau, numai care cumpără, care

își cumpără strană, care este un om mai bătrân și care se simte că are bani.

Dacă se însoară, nu stă cu nevasta. Nevasta stă la partea femeilor, unde stă femeile, la locul lor. Apoi acolo, iar după familie. După ce se mărită femeile, nu mai stau în locul părinților. Trece în rândul bărbaților, șade la bărbat.

Mama: Dacă se mărită bărbatu', atunci se trece la partea ei.

Nevasta: Ei se duc tot cam în partea la părinții lui, bărbații.

Mama: Milian trece tot în partea Sitei.

Nevasta: Câte unii se duc, dar nu toți.

Spiridon: Isac Pavel se duce în partea lui Rogozel? Nu stă tot în strana noastră? Și câți!

Mama: Apoi Don, de ce stă în partea lor?

Nevasta: Don stă că nu mai are pe nimeni, nu mai are nici un neam să mai stea acolo. Mai stau câte unii, dar mulți stau în partea părinților. Oamenii se ține tot după părinți, dar femeile caută să se ducă acolo unde este partea bărbatului.

X. C.–F., H. St.

[text dactilografiat în dublu exemplar]

7. [Fără titlu]
Inf. Gheorghe Vasile Rogozea

După ce am trecut la biserica a mare, de când am trecut la ortodoxie, stau în partea a din jos. În locul lui socru-meu. Nu este vorbă, că stăm cam tot cum am stat și în biserica unită, că și popa ăsta a fost unit și a trecut dincolo. Apoi tot cam așa stăm, tot cam la locul acela unde am stat în biserica unită, tot cam așa stăm și la biserica ortodoxă.

Cât o trăi socru, eu știu că acolo a șez't el. Este în stânga și eu stau după socru. Da' dacă nu sunt eu acolo, se poate trece și acolo dacă este îmbulzeală mare și n-ai unde ajunge. Tu treci îndărătul aceluia pe care îl găsești în locul tău sau treci tu înainte, dacă este locul lui înainte. Nu poate nimeni să refuze.

Dacă dai câte 5 lei, cumperi strană, ca să șezi jos. Se vând în tot anul stranele și apoi dacă le cumperi, ai locul tău unde l-ai cumpărat. Bătrânii își au loc acolo, pe dindărăpt la cantori. Pe unde cântă cantorii stă, care ajunge.

H. St.

[text dactilografiat în dublu exemplar]

8. Strane în biserică
Inf. Isac Stanimir

Cei mai bătrâni din ei, înainte. Dar de la o vreme s-a stricat rânduiala bună, că câte unu', după ce moare ta'su, nu lasă pe un altu care este bătrân. Nu, că el! Se pune-n locu' lui ta'su. S-a întâmplat și neînțelegeri aici între oameni. Că oamenii nu înțelege. Gândește că dacă stă în biserică-nainte, stă și în Rai în frunte. Trebuie să stăm înainte. Pe când în biserică este lucru frumos să șadă toată bătrânețea înainte, când vine un bătrân, să păsească mai înainte și tinerețea tot mai la urmă. Se cheamă să-i mai respecte. Dar sunt unii mai obraznici, să se pună-n locu' lui ta'su și au venit la discuțiuni și s-au gâlcevit.

Femeile cam tot după forma bărbaților.

Cum sunt eu, Stanimir, nici nu știu unde mi-e rându. Suntem numai doi inși, am fost puțin de la-nceput, nici nu avem rând. Unde nu se pune altu, stau eu. Este câte unu' care s-a căsătorit la o femeie, la o curte oarecare, și omu' a stat chiar înainte. Când moare omu' zice: hop, am dreptu', mă pun după socru! Se socotește-n drept pentru că dacă eu am venit ginere la socru și socru a murit, am toate drepturile socrului. Așa socoate el. Dar după dreptate, nu este așa. Chiar dacă te-ai însurat la altu, trebue să stai după familia ta. În biserică nu este [ca] la pământ, ca la o proprietate de casă. Dar numai vezi cum este făcut omu', o leacă lacom ca să fie el înainte.

H. St.

[text dactilografiat în dublu exemplar; inițialele anchetatorului scrise de mână]

9. Strane în cimitir
Inf. Isac Stanimir

De când s-a înființat, să fie cam 100 ani. De atunci s-a făcut, s-a discutat între conducătorii satului de-atunci, cum să facă? Unii ziceau după număruș[16], alții după familie. Se vede cazu', că au fost mai mulți care-au găsit cu cale, care cum moare, să-l pună la rând. Când a murit mama, încă în șirul ei a pus-o. Femeile știu treaba asta, eu nici nu știu unde este locu'. Da' ele țin minte, că se duc cu sălcii și noaptea, cu lumini, la Joia Paștilor și se mai bocesc acolo, ș-apoi știu că aici vine mama, aici soacra și așa mai departe. Eu m-am dus o dată când a murit mama și nu mai m-am dus de 20 de ani. Știu atâta, cam pe unde vine. Da' femeile știu, asta-i treaba lor.

[H. St.]

[text dactilografiat]

10. Strane în cimitir
Inf.: [Soacra:] Tinica Huplii (Ion Costea)
Nora: Zenovia Costea, născ. Sofonea

Soacra: Și la prograđie[17] sunt strane.

Nora: Fiecare în strana lui se'ngroapă. Sunt rânduri alături, din sus până jos și alt rând pe dincoace.

Soacra: Nu sânt toți la un loc. Sunt și alte familii, după cum se împreună omu' cu boreasa. După cum este rudă, nu după cum este ulița. Noi suntem o familie cu

oamenii de din sus și numai noi ne'ngropăm acolo.

Nora: Eu am fost tot în capu satului și ei aici și stranele noastre sânt una lângă alta.

X. C.—F., H. St.

[text dactilografiat în dublu exemplar]

11. [fără titlu][18]

Inf. Victoria Rogozea (bărbatul plecat în America)

Nu merge la masă la nuntă pentru că-i este rușine singură dacă nu-i și el. Deși merge fratele lui cu nevasta.

„A fost destul". Să mai stea și nedusă. Astă iarnă au tot mers toți trei și la neamuri și la străini. Unde-a mers ea, a mers și el.

Nu merge că nu are nici papuși, s-au stricat. "Apăi cu opinci?!"

La joc se va duce cu opinci.

X. C.—F., H. St.

[text dactilografiat]

12. Strane la cimitir

Observăm că aceeași regulă a unor șiruri de neamuri se respectă și cu privire la locurile din cimitir: și acolo oamenii se îngroapă în „stranele" lor.

Inf. Sofia lui Gh. a lu Vel

În strană — că îi zice strană — d-apoi i-așa: dacă se duce muierea la el, apoi după el. Dacă ești la tine, apoi te îngropi după ăi de acolo, dacă ești pe curte.

Eu sunt pe curte la noi; apăi mă-ngrop după ai noștri, nu după ai lui bărbatu-meu. După ăia de la noi, după strana aia. El, dacă este venit la mine, îl îngroapă după mine, acolo! Nu îl îngroapă după ai lor. S-a trecut de la ai lor.

[H. St.]

[text, în care comentariul este dactilografiat, iar relatarea de sub și cea din nota 13 sunt adăugate ulterior, de mână, cu cerneală neagră]

13. Strane la cimitir [continuarea precedentei]

Inf. Rahira Iurcovan

Avem strana noastră, după neam, după sămânță. Strana Iurcovanilor, la un loc; strana Fogoroșeștilor, la altul. După cum sunt și în biserică; tot așa staiu: după strane. Femeia se-ngroapă în strana bărbatului. Eu, la bărbatul unde m-am dus, nu mai sunt în strană la ai noștri. Ei au altă strană, strana Sofonarilor.

Care se mărită pe curte, bărbații, se duc unii după curte, se ia după familia boresii, cu strana. Alții, se mută după el. Dar tot cam după bărbat se ia, nu după femeie.

[H. St.]

[text scris de mână, adăugat sub comentariul de la nota 12]

DOCUMENTE:

1. Protocolul proceselor verbale
24 Iunie 1902

Comitetul decide cu unanimitate, ca să fie din fiecare familie unu membru în strana din frunte, după cum au fostu și în biserica a veche și anume, celu mai bătrânu dinainte și totu așia, pe rându, după cum suntu în etate.

p.cf. Stahl[19]

[text scris de mână, cu cerneală neagră, pe o filă de dimensiuni reduse, 18x15 cm]

2. Protocol procese verbale
9 Aprilie 1906

Mai departe, aduce înainte că ce să se facă cu acelea și aceia cari au călcat uzul trecutului, cu statul în biserică după bătrânețe.

Comitetul hotărăște că aceia și acelea cari au călcat uzul din vechime al bătrâneților, să fie provocați prin preotul locului să se țină de uzul vechiu, iar dacă nu vor satisface nici atunci, să fie arătați ca unii ce nu ascultă de glasul bisericii și să fie arătați ca pricinuitori de dezordine, pe cale legală, la judecătorie.

p.cf. Stahl

[text scris de mână, cu cerneală neagră, pe o filă de dimensiuni reduse, 18x15 cm]

3. Protocol de procese verbale
9 Aprilie 1906

„Președintele aduce înaintea comitetului precum că a obvenit[20] în biserică, în rândul unde stau femeile, conturbări și pricini pentru locurile ce le ocupă ele în rândul, după cum sunt așezate după familie, adică cele tinere se pun înaintea celor mai bătrâne, împotriva uzului obicinuit din vechime în biserică, a sta fiecare în rândul familiei sale după bătrânețe; deci comitetul este rugat..." să decidă.

Comitetul parohial, cu unanimitate, decide că precum din vechime a fost uzul, să stea după bătrânețe, și de aici înainte să țină acel uz, cu acel adaos că fiecare să-și țină rândul familiei sale, iar în viitor să-și țină rândul familiei bărbatului.

p.cf. Stahl

[text scris de mână, cu cerneală neagră, pe o filă de dimensiuni reduse, 18x15 cm]

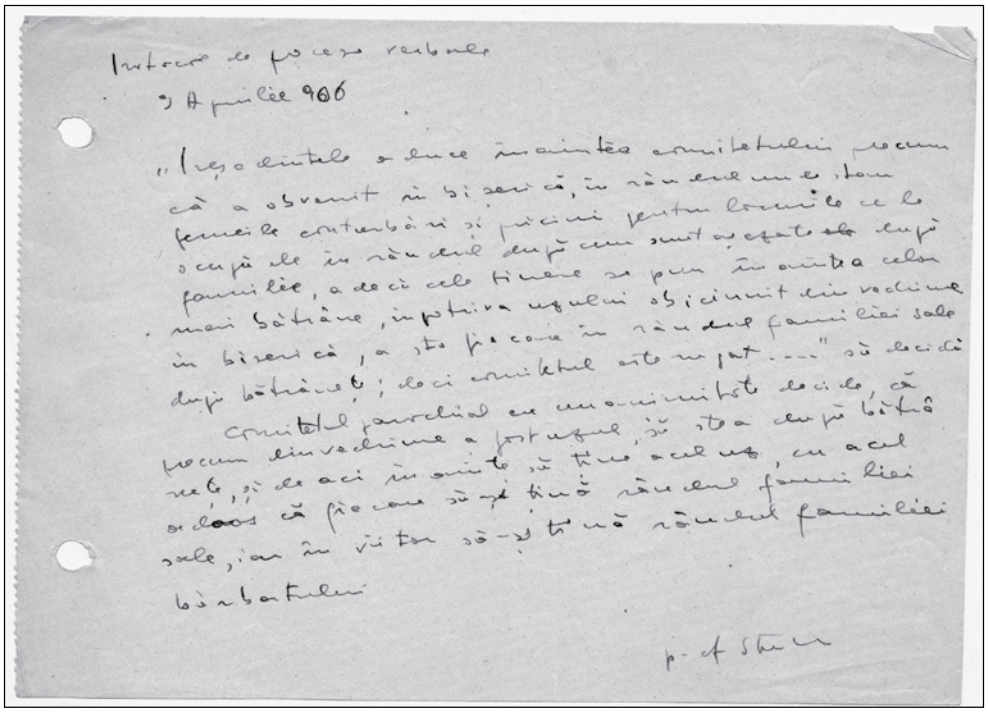

Fig.3 Protocolul unui proces verbal transcris de mână de Henri H. Stahl, [Drăguș], 9 aprilie 1906 (Arhiva Familiei Stahl)

Note:

1. Interesant este cazul semnalat în 1937, într-un cătun din Țara Moților, unde *jițurile* (stranele de-a lungul peretelui) aparțineau și ele neamurilor (Florescu 1938). Biserica intrând în reparații, s-a hotărât ca jițurile să fie refăcute de proprietari. Or, se constată că proprietarii anunțați sunt mai numeroși decât jițuri inițiale. Situația devine repede conflictuală, iar conflictul se adâncește, până când preotul locului ia afacerea în mâini și începe să cerceteze arborele genealogic al fiecărui reclamant. Mincinoșii sunt demascați numai cu „epitrahilul la gât" și „crucea în față" (Florescu 1938, 46). În final, este redactat un regulament, iar jițurile rămase libere sunt vândute la licitație. Autorul articolului concluzionează: „încercarea preotului de a pune ordine în chestia jițurilor a da peste o ierarhizare în viața socială puternică (...). Și această încercare a însemnat o perturbare în rosturile oamenilor" (Florescu 1933, 47).
2. Gazda era capul unei gospodării.
3. În cazurile semnalate de Pop, neamurile cele mai însemnate ocupau locurile de lângă altar.
4. În Drăguș, uniația avusese loc între 1838-1841, cu câteva familii de grăniceri. În iunie 1924 însă, toți cei 186 de credincioși uniți, împreună cu preotul lor, Gheorghe Jurcovan, au revenit la Biserica Ortodoxă (Păcurariu 1968, 1108).
5. Fost învățător.
6. Informator/informatori.
7. Născută.
8. Henri H. Stahl.
9. Xenia Costa-Foru.
10. Speculă, afacere necinstită (din germ. *Geschäft*).
11. Broboadă, bucată de pânză purtată de femei pe cap.
12. Loc de casă în vatra satului.
13. Vitregă.
14. Copil ilegitim.
15. Spațiul pentru ani este lăsat liber.

16. Tragere la sorți.
17. Cimitir.
18. Scrisă pe aceeași foaie cu nota precedentă, nota 11 a fost păstrată, chiar dacă nu face referire la așezarea în biserică sau în cimitir, datorită informațiilor interesante furnizate, privitoare la situația nevestei rămasă singură, după plecarea bărbatului în America.
19. „Pentru conformitate, Stahl".
20. A interveni, a se afla.

Bibliography:

Florescu, Florea. "Jițurile unei biserici din Țara Moților, mijloc de a surprinde ierarhia din sat" [The *jițuri,* stacidias, from a church situated in the Motzenland, as a way of illustrating the village hierarchy]. *Sociologie Românească*, III, no.1-3(1938): 45-47

Păcurariu, Mircea. "Încercări de reveniri de preoți și parohii unite în sânul Bisericii strămoșești până în anul 1948" [The attempts, before 1948, of Greco-Catholic priests and parishes to return to the arms of the ancestral Church]. *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXVI, no.9-10 (1968): 1095-1112.

Pop, Mihai. "Les lignages de Maramureș". *Études et Documents Balkaniques et Méditerranéennes* (Recueil III), edited by Paul H. Stahl, Paris, no.10 (1986): 86-88.

Siseștean, Gheorghe. "Biserica și cimitirul din sate transilvănene. Structura spațială și structura socială" [The church and the cemetery in Transylvanian villages. Spatial and social structure]. *Société Européennes, Études Roumaines et Aroumaines / Studii Românești și Aromânești*, editet by Paul H. Stahl. Paris - Bucharest, V (2000): 39-44.

Stahl, Henri H. "Un sat din Transilvania: Drăgușul" [A village from Transylvania: Drăguș], *Boabe de grâu,* IV, no.3 (1933): 147-154.

Stahl, Henri H. *Tehnica monografiei sociologice* [The technique of the sociological monograph], Studii și contribuții, no. 2, Bucharest: Editura Institutului Social Român, 1934; re-print, Bucharet: SNSPA - Facultatea de Comunicare și Relații Publice "David Ogilvy", 2001.

Stahl, Henri H. *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice"* [Memories and thoughts about the old school of the "sociological monographs"]. Bucharest: Editura Meridiane, 1981.

Stahl, Paul H. "L'installation des fidèles dans l'église. Exemples sud-est européens". *Revue des études sud-est européennes*, XXXI, no.1-2 (1993):145-159.

Stahl, Paul H. "Case și biserici de țară din România. Asemănări și deosebiri" [Houses and churches from Romania. Similarities and differences]. *Sud-estul și Contextul European. Biserici, credințe, obiceiuri. Buletin*, X (1999-2000): 21-36.

Toșa, Ioan. "Contribuție la cunoașterea bisericilor de lemn din apropierea Clujului" [Contribution to the study of wooden churches in the Cluj area]. *Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei pe anii 1965-1967*, Cluj, (1969): 489-508.